

Νεότερα μεταλλεία στο Αιγαίο και στη Σίφνο

(διαφάνεια 1) Αντικείμενο της έρευνας είναι τα νεότερα μεταλλεία σιδήρου που λειτούργησαν στη Σίφνο. «Νεότερα» ονομάζονται τα μεταλλεία που λειτούργησαν στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα.

(δ. 2) Είναι η περίοδος που ξεσπά στη χώρα μας, και ειδικότερα στα νησιά του Αιγαίου, ο λεγόμενος «μεταλλευτικός» πυρετός. Η Σέριφος, η Μήλος, Νάξος, η Αμοργός, η Σαντορίνη, η Θάσος, η Κύθνος είναι κάποια από τα νησιά στα οποία λειτούργησαν σημαντικά μεταλλεία την περίοδο αυτή. Στα νησιά αυτά, όπου η οικονομία βασιζόταν ως τότε στις περιορισμένες αγροτικές σοδειές, τα καινούρια μεταλλεία συμβόλιζαν την πρόοδο και το όραμα της εκβιομηχάνισης, ενώ έδιναν δουλειά σε χιλιάδες εργάτες.

(δ. 3) Η Σίφνος, το νησί των αρχαίων χρυσορυχείων, δε θα μπορούσε να λείπει από τον κατάλογο. Καθώς τα αποθέματα χρυσού και αργύρου που υπήρχαν έχουν εξαντληθεί, οι νεότερες εξορύξεις επικεντρώνονται στο σιδηρομετάλλευμα. Η γαλλική εταιρεία «Κάψαλος» εγκρίνεται και ιδρύεται την άνοιξη του 1900 και ελέγχει τα μεταλλεία του νησιού ως το 1925, όταν κλείνουν οριστικά.

Διακρίνονται σε μεταλλεία κεντρικής και νότιας Σίφνου. Η κεντρική ζώνη περιλαμβάνει τα μεταλλεία της Βορεινής, του Αγίου Σιλβέστρου ή Σιλίβεστρου, του Καψάλου, της Τσιγκούρας, του Ξερού Ξύλου και του Αγίου Σώστη. Στη νότια ζώνη, ανήκει το ανεξάρτητο μεταλλείο του Φάρου.

Σύστημα εναέριας μεταφοράς

(δ. 4) Γνωρίζοντας ότι το μετάλλευμα έπρεπε να φτάσει στην επιφάνεια της θάλασσας για να φορτωθεί στο πλοίο, προκύπτει το ζήτημα της μεταφοράς του μεταλλεύματος, από τα ορεινά σημεία εξόρυξης μέχρι το λιμάνι. Από την έναρξη σχεδόν των εργασιών εξόρυξης, λειτουργούσε στο νησί ένα σύστημα εναέριας μεταφοράς, σε συνδυασμό με κεκλιμένα επίπεδα και καρόδρομους.

(δ. 5) Βασικό τμήμα του συστήματος ήταν το «βίντσι», μια βάση στις εσοχές της οποίας, πακτωνόταν μια ελαφριά, ξύλινη κατασκευή με τροχαλία. Η τροχαλία κινούσε τα συρματόσχοινα τα οποία έφεραν τους κρεμαστούς κάδους με το μετάλλευμα. Το συρματόσχοινο έτρεχε στηριζόμενο σε ενδιάμεσους ξύλινους πυλώνες που δε σώζονται σήμερα, οι οποίοι, στα πιο απόκρημνα σημεία της διαδρομής, στηρίζονταν σε χτιστές πέτρινες βάσεις. Το σύστημα μεταφοράς λειτουργούσε μέσω της βαρύτητας: οι άδειοι κάδοι τραβιούνται προς τα πάνω όταν οι γεμάτοι κάδοι κατέρχονται.

(δ. 6) Στην περιοχή της Βορεινής, στέκουν τα ερείπια μίας τέτοιας πέτρινης κατασκευής. Ρίχνοντας μια ματιά στο σύνολο της πλαγιάς, ανακαλύπτουμε ένα ολόκληρο σύστημα από μικρότερους πέτρινους αναλημματικούς τοίχους όλοι ευθυγραμμισμένοι με τους αρχικούς πυλώνες που καταλήγουν στην κοιλάδα των Καμαρών.

(δ. 7) Απομεινάρια του συστήματος εναέριας μεταφοράς υπάρχουν και στο όρος του Προφήτη Ηλία και είναι εμφανή από το μονοπάτι που συνδέει τον Άγιο Ελευθέριο με την περιοχή της Μαύρης Σπηλιάς.

(δ. 8, 9, 10 διαδοχικά) Στα 400μ. υψόμετρο, βρίσκεται το μεταλλείο του Καψάλου. Τα ορυχεία συνδέονται μέσω κεκλιμένων επιπέδων με ένα βίντσι χτισμένο στην άκρη του γκρεμού. Μέσω αυτών των κεκλιμένων επιπέδων γίνονταν η μεταφορά του μεταλλεύματος από το εκάστοτε ορυχείο ως το σταθμό του εναερίου με ενδιάμεση στάση σε πλακόστρωτη επιφάνεια που λειτουργούσε ως σημείο διαλογής.

(δ. 11, 1 διαδοχικά) Παρόμοιες κατασκευές εντοπίζονται στα μεταλλεία του Ξερού Ξύλου και της Μαύρης Σπηλιάς. Όλα τα παραπάνω συστήματα συνδέονταν διαδοχικά μεταξύ τους, μεταφέροντας το μετάλλευμα μέχρι τους πρόποδες, στην κοιλάδα των Καμαρών. Εκεί, μια μικρή σιδηροδρομική γραμμή συγκέντρωνε μετάλλευμα από τους τερματικούς σταθμούς των εναερίων, διέσχισε την κοιλάδα και έφτανε ως την αποβάθρα φόρτωσης στη νότια πλευρά του λιμανιού.

Σημείο φόρτωσης

(δ. 2) Σε ένα απάνεμο σημείο των Καμαρών, λίγο πιο κάτω από τον φάρο του λιμανιού, βρίσκεται η εξέδρα αποθήκευσης και επεξεργασίας του συσσωρευμένου μεταλλεύματος. Στο σημείο αυτό ξεχωρίζει μία διατηρημένη φρεατώδης κάμιнос. Εδώ το μετάλλευμα υπόκειται σε μερική επεξεργασία ή φρύξη (ψήσιμο), για την αποβολή των μη σιδηρούχων στοιχείων.

(δ. 3, 4 διαδοχικά) Πρόκειται για μία λιθόχτιστη κατασκευή, με κάτοψη τετραγωνική και εσωτερικό, κυλινδρικό κλίβανο. Η τροφοδοσία γινόταν από πάνω, από εξέδρες ή γέφυρες. Ένας κώνος από χυτοσίδηρο στο εσωτερικό, διευκολύνει την ολίσθηση του τελικού προϊόντος προς τα τέσσερα στόμια εξαγωγής στη βάση. Στρώσεις του μεταλλεύματος εναλλάσσονται με υλικό καύσης (κάρβουνα ή ξύλα) και στη συνέχεια άναβε η φωτιά. Το τελικό στάδιο της διαδρομής του σιδηρομεταλλεύματος στο νησί είναι η φόρτωση του στο πλοίο μέσω μεταλλικής σκάλας φόρτωσης 12 περίπου μέτρων που δεν υπάρχει πια.

2 Το μεταλλείο του Φάρου

(δ. 5) Στα τέλη του 19ου αιώνα ξεκίνησαν νέες εξορυκτικές εργασίες από μια ιταλική εταιρεία, νοτιοδυτικά από τον οικισμό του Φάρου και σε 80 μέτρα υψόμετρο από την επιφάνεια της θάλασσας.

(δ. 1) Σε μικρή απόσταση από το στόμιο του ορυχείου, βρίσκεται ένα πέτρινο κτίριο το οποίο υποθέτουμε ότι φιλοξενούσε λειτουργίες καταμέτρησης και ελέγχου του μεταλλεύματος. Όλο το κτίριο είναι στραμμένο προς ένα απότομο κεκλιμένο, το οποίο κατεβαίνει 60 περίπου μέτρα. Στην αφετηρία του κεκλιμένου ήταν εγκατεστημένος ένας μηχανισμός με τροχαλίες που έφεραν καλώδια και ανεβοκατέβαζαν με τη βοήθεια της βαρύτητας, άδεια και γεμάτα βαγονέτα πάνω σε σιδηροτροχιές. Στο τέρμα του κεκλιμένου, διατηρείται ακέραιος ένας χοντρός πυλώνας με τέσσερις εσοχές στην κορυφή του, όπου κατέληγαν οι σιδηροτροχιές. Τα βαγονέτα που κατέβαιναν την πλαγιά ανατρέπονταν πλευρικά καθώς οι εσωτερικές σιδηροτροχιές ανασηκωνόνταν ελαφρά στο πλάι. Με αυτό τον τρόπο, το μέταλλευμα γέμιζε το χώρο γύρω από τον πυλώνα. Από εκεί μαζεύονταν από τους εργάτες και μεταφέρονταν στη σκάλα φόρτωσης.

(δ. 2) Μπροστά από το πλάτωμα, ορθώνονται σε ένα βράχο, δύο πυλώνες ύψους 6 μέτρων. Είναι φτιαγμένοι από λιθοδομή και θηραϊκό κονίαμα και φέρουν μεταλλικές ράβδους σχήματος διπλού ταυ. Μέσα στο βυθό υπάρχει πληθώρα όμοιων μεταλλικών τμημάτων καθώς και μικρότερης διατομής σίδερα. Συμπεραίνουμε ότι τα διπλά ταυ στηριζόμενα στην άκρη της προβλήτας και στους πέτρινους πυλώνες και συνδεδεμένα μεταξύ τους μέσω μεταλλικών συνδετήρων, συνέχιζαν σχηματίζοντας τη σκάλα φόρτωσης του μεταλλείου.

(δ. 3) Τέλος, εδώ βρίσκεται ένα ακόμα διοικητικό κτίριο το οποίο αν και έχει υποστεί πολλές φθορές, είναι εμφανές ότι ήταν διώροφο και αρκετά προσεγμένο στην κατασκευή.

3 Από τη συνειδητή εγκατάλειψη στο θρίαμβο του παλιού

Ο ανταγωνισμός με ισχυρότερα μεταλλεία αλλά και η εξάντληση των αποθεμάτων του σιδηρομεταλλεύματος, οδήγησαν στο οριστικό κλείσιμο των μεταλλείων της Σίφνου γύρω στα 1924. Από την τελευταία φάση της λειτουργίας των Σιφνείων μεταλλείων, μέχρι και τις μέρες μας, άλλαξαν πολλά.

(δ. 1) Η είσοδος των μεταλλείων της Βορεινής μετατράπηκε σε χωματερή και οι παλιές σιδηροδρομικές γραμμές που οδηγούσαν στο λιμάνι καλύφθηκαν από τον κεντρικό οδικό άξονα. Στις Καμάρες η περιοχή φόρτωσης του μεταλλεύματος επιλέχθηκε για την τοποθέτηση του βιολογικού καθαρισμού.

Όλα όσα κάποτε εκπροσωπούσαν την αρχή μιας νέας εποχής, τώρα δεν ήταν παρά η ανάμνηση της εξαντλητικής εργασίας που δεν είχε τα επιθυμητά αποτελέσματα. Παράλληλα η καλπάζουσα τουριστική ανάπτυξη έπαιξε σημαντικό ρόλο στον αποκλεισμό του μεταλλευτικού τοπίου από την ειδυλλιακή εικόνα θερινών διακοπών που χαρακτηρίζει τα κυκλαδονήσια. Μόνο τα τελευταία χρόνια η συμπεριφορά της ελληνικής κοινωνίας προς το μεταλλευτικό τοπίο άρχισε να αλλάζει. Η μεταστροφή οφείλεται κατά κύριο λόγο στην εμφάνιση του επιστημονικού κλάδου της βιομηχανικής αρχαιολογίας. Καθώς γίνονται αντιληπτοί οι λόγοι προστασίας και αποκατάστασής τους, τα παλιά βιομηχανικά συγκροτήματα άρχισαν να μοιάζουν γοητευτικά και η επανάχρησή τους να γίνεται μόδα.

(δ. 2) Τον Ιούνιο του 1991 προτάθηκε η προσθήκη άρθρου για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και τον επαναπροσδιορισμό του όρου «μνημείο», σύμφωνα με διεθνείς συμβάσεις με κυριότερη τη Σύμβαση της Γρανάδας. Η πρόταση, η οποία πήρε τη μορφή νομοσχεδίου για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, προέβλεπε την ειδική κατηγορία των *προβιομηχανικών και βιομηχανικών μνημείων, σημαντικών για τη μελέτη του προβιομηχανικού και βιομηχανικού πολιτισμού*. Σύμφωνα με το νόμο πλέον, ό,τι έχει σχέση με τα Σιφναϊκά μεταλλεία θεωρείται προστατευόμενο κομμάτι της ιστορικής κληρονομιάς του νησιού. Προκύπτει λοιπόν η ανάγκη καταγραφής, αποκατάστασης και ανάδειξης των μεταλλευτικών μνημείων. Οι εγκαταστάσεις πρέπει να είναι προσβάσιμες, ενώ κάποια από τα πιο αξιόλογα κτίσματα όπως η κάμιнос στις Καμάρες και το μεγάλο διοικητικό κτίριο στο Φάρο, προσφέρονται για αποκατάσταση με βάση τις γνώσεις για την αρχική τους μορφή. Η τοποθέτηση οδικών ενδείξεων και ο κατάλληλος φωτισμός των πυλώνων του εναερίου ή της αποβάθρας στο λιμάνι των Καμαρών, θα σηματοδοτούσαν τη θέση τους και ίσως τα μετέτρεπαν σε σύμβολα του σιφναϊκού τοπίου.

(δ. 3) Η περιπλάνηση στους νοητούς διαδρόμους ενός υπαίθριου «μουσείου» θα αποτελούσε μια εξερεύνηση τεχνολογίας, ιστορίας, φύσης και πολιτισμού. Ο επισκέπτης θα μπορεί να εξερευνήσει το νησί, ξεκινώντας από τις προϊστορικές στοές του Άγιου Σώστη και καταλήγοντας στους πέτρινους πυλώνες του 20ού αιώνα στο Φάρο. Τα Σιφναϊκά μεταλλεία αποτελούν πηγή άντλησης πληροφοριών για την τεχνολογική πρόοδο της εποχής και αποδεικνύουν ότι παρά τις αντίξοες συνθήκες, ο Έλληνας εργαζόμενος αφομοίωσε τις ξένες τεχνικές και τις προσαρμοσε στην εγχώρια πραγματικότητα. Η διάσωσή τους μπορεί να συμβάλλει στην προστασία του φυσικού τοπίου που τα περιβάλλει, αλλά και της ιστορίας που τα συνοδεύει.